

РОЗДІЛ 13 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/73>

ОСНОВНІ НОРМИ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ЕКСПЕРТНЕ ЗНАЧЕННЯ BASIC NORMS: HISTORY, THEORY, AND EXPERTISE SIGNIFICANCE

Павлюк А.Г., к.ю.н.,
асистент кафедри теорії права та прав людини,

Чернівецький національного університету імені Юрія Федьковича

У статті йдеться про те, яке значення мають основні норми в юридичній методиці, яка називається експертним стилем (Gutachtenstil). *Мета статті* – демонстрація експертного застосування основних норм. Для досягнення цієї мети розбираються три питання: по-перше, як виникає ідея основних норм, по-друге, яка логічна основа класифікації основних норм, по-третє, як основні норми функціонують в експертному стилі.

Спочатку на основі аналізу релевантних першоджерел стверджується, що автором ідеї основних норм є Б. Віндшайд, відомий німецький пандектист і один із авторів німецького Цивільного кодексу. Ця ідея полягає в тому, що існує три типи норм, в основі яких лежать поняття правезу (Anspruch), відведення (Einwendung) і заперечення (Einrede). Отже, основні норми – це, якщо узагальнити, правообґрунтовальні та абсолютні і відносні правозаперечні норми. Однією із особливостей норморозуміння Б. Віндшайда є амбівалентний характер відведень, які хоч і аналізуються під заголовком «Заперечення», проте мають тісний стосунок до аналізу правіжних норм.

Далі показано, як можна побудувати теорію основних норм на базисі логічної системи S5 К. Льюїса і матриць істинності Л. Вітгенштейна. Система S5 і згадані матриці дозволяють належним чином формалізувати відношення, які виникають між основними нормами. При цьому констатується, що правообґрунтовальні норми орієнтуються на поняття дійсності і/або дійсності і здійсненності суб'єктивного права, абсолютні правозаперечні норми – на поняття недійсності такого права, а відносні правозаперечні норми – на поняття його дійсності, але нездійсненності.

Зрештою описано, як основні норми формують план письмового висновку, складеного в експертному стилі в процесі опрацювання правової справи і/або юридичної аргументації. Йдеться про мнемотехнічне правило 4E (Entstehen, Erlöschen (= Einwenden), Einreden, Ergebnis), яке в українській юридичній мові могло б називатися правилом 4В (виникнення, відведення, винятки-заперечення, висновок). Очевидно, що основні норми є становим хребтом цього правила.

У підсумку констатовано, що основні норми – це одна із двох опор експертного стилю, а саме його субстанціональна опора. Другою – процедуральною – опорою є реляційна техніка, особливим випадком якої є експертний стиль.

Ключові слова: філософія права, теорія експертної аргументації, юридична неометодологія, юридична методика, юридична аргументація, класифікація, модальна логіка, мнемотехніка, теорія норм.

The article under studies reveals the significance of basic norms in legal methods, the latter being referred to as the expertise style (Gutachtenstil).

The purpose of the article is a demonstration of the expertise application of basic norms. In order to achieve the goal, it is essential to consider the following three issues: firstly, how does the idea of basic norms arise, secondly, what is the logical basis of classifying basic norms, thirdly, how do basic norms function in the expertise style.

At first, relying on the analysis of the relevant authentic sources, the article claims that the idea of basic norms belongs to B. Windscheid, a prominent German Pandectist and one of the authors of the German Civil Code. This idea lies in the fact that there are three types of norms, which rest on the concepts of claim (Anspruch), objection (Einwendung), and defense (Einrede). Thus, basic norms may be generally regarded as law-justifying and law-negating (absolute and relative) norms. One of the peculiarities of B. Windscheid's understanding of norms is an ambivalent nature of objections, which despite being studied under the title of "Defense", are closely related to the analysis of claim norms.

Next, the article shows how a theory of basic norms may be developed on the basis of C. Lewis' S5 system and L. Wittgenstein's truth tables. The S5 system and the above tables allow to formalize properly the relations arising between basic norms. At the same time, the article points out that law-justifying norms are centered on the concept of subjective right validity and / or validity and implementability, absolute law-negating norms are focused on the concept of subjective right invalidity, whereas relative law-negated norms are oriented towards the concept of subjective right validity, but non-implementability.

Finally, the article describes how basic norms form the plan of a written opinion made in the expertise style in the course of processing a legal case and / or legal argumentation. We mean the 4E mnemonic rule (Entstehen, Erlöschen = Einwenden, Einreden, Ergebnis), which could be referred to as the EODC or 4 B / 4 V rule in English or in Ukrainian legal language (emergence, objection, defense, conclusion / виникнення, відведення, винятки-заперечення, висновок / виникнення, відведення, винятки-заперечення, висновок). It is obvious that basic norms are the backbone of this rule.

In conclusion, the article states that basic norms are one of the two pillars of the expertise style, namely, its substantive pillar. The other pillar (procedural) is relational technique, the expertise style being its special case.

Key words: philosophy of law, theory of expertise argumentation, legal neo-methodology, legal methods, legal argumentation, classification, modal logic, mnemonic technique, theory of norms.

Професійна освіта може бути як одно-, так і двоступеневою. Однією із ознак двоступеневої юридичної освіти є різне ставлення до вивчення матеріального і процесуального права. Це може проявлятися в тому, що спочатку перевага віддається вивченню матеріального права, а пізніше права процесуального. Саме так і відбувається у Німеччині, де в навчанні на юридичному факультеті (перший ступінь) використовується матеріально-правова мето-

дика, яка називається експертним стилем (Gutachtenstil), а навчання під час професійного стажування (другий ступінь) орієнтується на іншу, хоча і тісно сполучену комплексну, тобто і матеріально-, і процесуально-правову методику, а саме на реляційну техніку (Relationstechnik). В обох випадках йдеться про формування експертного вміння застосовувати основні норми (Grundnormen), тобто матеріально-правові норми, які безпосередньо обґрунто-

вують або спростовують (процесуальні) позови про присудження. Оскільки такі норми є складовою частиною і української нормативної системи, – незважаючи на те, що німецьке поняття основних норм прямо у нас не реципувалося, а вітчизняна юридична освіта є, із застереженнями, одноступеневою, – показати, яке вони мають експертне значення в Україні становить *актуальну тему* для дослідження.

Орієнтуватися при дослідженні цієї теми варто передусім на роботи таких німецьких та інших іноземних авторів, як: Б. Віндшайд, К. І. Льюїс, Л. Вітгенштейн, П. Катко, У. Нойманн, Р. Алексі та ін. Зі свого боку, слід відзначити ідеї віртуального і/або реального колективу чернівецьких дослідників, до якого входять: Є. Ерліх, А. А. Козловський, В. А. Вдовічен, Н. А. Гураленко, О. В. Щербанюк, В. В. Трутен, С. В. Савчук, В. Г. Савчук, О. В. Настасійчук, О. Г. Степенюк та ін. Сюди належать і наші попередні публікації про відведення як один із трьох типів основних норм (наприклад, [1; 2]). Важливими є також роботи таких українських авторів, як: С. І. Максимов, Т. І. Дудаш, С. П. Рабінович, О. О. Уварова, Р. А. Майданик та ін. Відкритим питанням при цьому є побудова юридичної теорії експертної аргументації, гаслом якої, на нашу думку, може вважатися постулат «Експертний стиль як юридична аргументація». Подальший наш виклад потрібно розуміти як внесок у побудову такої теорії, оскільки експертний стиль ґрунтується на теорії основних норм, а сучасна теорія юридичної аргументації, принаймні дискурсивна її версія, тобто теорія юридичного дискурсу Р. Алексі [3; 4; 5], недооцінює як теорію основних норм, так і експертний стиль (та реляційну техніку) (про їхню історію і сенс, див., наприклад, [6; 7; 8; 9]).

Мета статті – демонстрація експертного застосування основних норм. Для досягнення цієї мети потрібно розібрати три питання: по-перше, як виникає ідея основних норм, по-друге, яка логічна основа класифікації основних норм, по-третє, як основні норми функціонують в експертному стилі.

1. Поділ права на матеріальне і процесуальне право – це не тільки освітня і методична проблема, але й проблема теорії норм. В Німеччині такий поділ завершується лише в XIX столітті і асоціюється з іменем Бернхарда Віндшайда, який в 1856 році опублікував монографію «Акцію римського цивільного права, з точки зору сучасного права» [10]. Незважаючи на назву, в ній міститься аналіз не тільки римського позову (actio), але й корелятивного йому римського заперечення (exceptio) [10, с. 36 та ін.].

Вихідний пункт цієї праці, за словами Віндшайда, утворює думка, що акцію римського цивільного права не є, що сьогодні – тобто в середині XIX століття – розуміється під позовом або позовним правом, засобом захисту порушеного права, а це самостійний вираз права чи радше правоправежу (Rechtsanspruch). На основі цієї думки Б. Віндшайд взявся перекласти те, що римське право виражає мовою акцію, на мову тогочасного праворозуміння [10, с. III], тобто те, що римські і пізніші юристи виражали синкретичною процесуально-матеріальною мовою, на мову тільки матеріального права.

Такий переклад відбувається не лише у згаданій монографії, але й в «Підручнику пандектного права», автором якого був Б. Віндшайд [11]. Так правіж розуміється як «право зажадати щось від когось іншого» [11, с. 182]. Існують речові і особисті правіжі [11, с. 183] тощо. Ця ідея знаходить закріплення в німецькому Цивільному кодексі, одним із авторів якого був Віндшайд: йдеться, наприклад, про §§ 455 (правіж), 362 (відведення), 195 (заперечення) (повний перелік див. [12, с. 20, 21, 23]). Проте, цікаво, що вона так ніколи і не була прямо реципована в українському ЦК, а тому вітчизняні юристи і досі говорять про віндикаційний чи негативний позов там, де німецькі – після Віндшайда – скажуть віндикаційний чи негативний

правіж. Те саме стосується і поняття позовної давності, яка насправді, як демонструє Віндшайд [10, с. 37 і далі], є не процесуальною, а матеріально-правовою категорією, а саме запереченням [10, с. 43]. Зрозуміло, що в українському ЦК є – функціонально – те, що Віндшайд називає правіжем, наприклад, ст. 655 (предмет договору купівлі-продажу), яка є аналогом нім. § 455. Є також і відведення (наприклад, ст. 599 = § 362 (припинення зобов'язання)).

Про заперечення (Einrede) у Віндшайда сказано, що правіжу може протистояти заперечення. Це означає, що хоча правіж є обґрунтованим, всі факти є наявними, котрі право вимагає для свого виникнення, немає в наявності жодного факту, до якого право прив'язує своє припинення; але обставина, яка йому протистоїть, спричиняє те, що зобов'язана особа може його усунути, може противитися його проведенню; завдяки цій обставині правіж є загальмованим [11, с. 202–203].

Як проміжний результат можна сказати, що існує принаймні два типи основних норм, які Віндшайд називає правіжем і запереченням. Проте на цьому він не зупиняється і аналізує ще один феномен, який має подвійну природу: з одного боку він стосується правіжу, а з іншого – заперечення. Йдеться про так зване відведення (Einwendung). Про нього вище йшлося в контексті припинення права. Власне у Віндшайда така двозначність не усувається і спеціального місця відведення не отримує, а про нього йдеться переважно у рубриці про «Заперечення» [11, с. 203 і далі, 210 і далі].

Отже, якщо підсумувати, існують, на думку Б. Віндшайда, правіжі, заперечення та, із застереженнями, відведення, які можна покласти в основу трьох типів норм, які можна називати основними. Питання про те, як це здійснив сам Віндшайд, має сьогодні радше історичне значення, оскільки теорія основних норм нині опирається не стільки на оригінальні ідеї Віндшайда, скільки на те, як визначені всі три типи основних норм в Цивільному кодексі Німеччини.

На особливу увагу заслуговує термінологічна проблема, яка виникає однак не тоді, коли потрібно передати стан справ в Німеччині, а тоді, коли потрібно мати справу з теорією основних норм в Україні. Так, не викликає побоювань термін «основні норми», незважаючи на те, що в німецькій мові основні норми розуміються не тільки так, як у Віндшайда. Йдеться про відомий в теорії юридичної аргументації поділ основних норм на аналітичні (Кельзен), нормативні (Кант) і емпіричні (Харт) [13, с. 154–197].

Проте терміни «правіж», «відведення» і «заперечення» краще було б узагальнити і говорити відповідно про «правобґрунтовальні та абсолютні і відносні правозаперечні норми».

Отже, автором ідеї основних норм є Б. Віндшайд, відомий німецький пандектист і один із авторів німецького Цивільного кодексу. Ця ідея полягає в тому, що існує три типи норм, в основі яких лежать поняття правіжу, відведення і заперечення. Основні норми – це, якщо узагальнити, правобґрунтовальні та абсолютні і відносні правозаперечні норми. Однією із особливостей норморозуміння Б. Віндшайда є амбівалентний характер відведень, які хоч і аналізуються під заголовком «Заперечення», проте мають тісний стосунок до аналізу правіжних норм.

2. Викладене вище містить базові відомості для історико-порівняльного аналізу теорії основних норм і можливої, хоч і запізнілої на багато років, рецепції в Україні. Проте можливий й інший – формальний (аналітичний, структурний) – підхід, який також дозволяє пояснити узагальнення, наведене вище у формі припущення.

Так, у своїх попередніх роботах, предметом яких було матеріально-правове відведення, тобто один із трьох типів основних норм, ми опиралися на формальну систему, відому як система S5 К. І. Льюїса [14; 15, с. 115–121], з одного боку, та матриці Л. Вітгенштейна [16, с. 44–45,

п. 5.101]. Незважаючи на критику такого підходу, яка стала нам відома пізніше, ми будемо і далі дотримуватися попередніх уявлень. Це пояснюється тим, що гостра критика У. Нойманном модальної логіки [17, с. 48–50], а система S5 – один із її варіантів, нам видається хоч частково і влучною, проте такою, що заслуговує на деяке спростування і корегування.

Йдеться про те, що модальна логіка, на думку У. Нойманна, має екстенціональний характер, а тому вона наражається на ті самі критичні зауваження, що й пропозиційна логіка. Екстенціональний характер такої логіки створює, начебто, перепону для її використання як засобу для реконструкції процесу практичної юридичної аргументації, а отже, і експертного стилю. Під екстенціональним характером – у сенсі Р. Карнапа [18, с. 33] – розуміється обмеження певної логічної системи взяттям до уваги тільки істиннісних значень логічних змінних (а також аналогічних значень логічних констант).

Що стосується системи S5, то це правильно тільки частково, оскільки і в ній використовують ті самі істиннісні значення логічних констант, що й в пропозиційній логіці. Проте, на відміну від пропозиційної логіки, система S5 бере до уваги й інтенціональні моменти. Отже, система S5 є екстенціонально-інтенціональною. Покажемо, яке це має значення для визначення формальної основи класифікації основних норм.

Спочатку слід пояснити, що таке матриці Вітгенштейна. Такі матриці – це таблиці істинності, які відомі принаймні з появи майже сто років тому «Логіко-філософського трактату» Вітгенштейна (1921) [11, с. 44–45, п. 5.101; 19, с. 7–9]. Так, в пропозиційній логіці і/або системі S5 диз'юнкція, або логічна сума, і кон'юнкція, або логічний добуток, а також матеріальна імплікація, еквівалентність та заперечення мають, якщо істинно символізувати за допомогою 1, а хибно – 0, такий вигляд (порівняй [19, с. 9]) (табл. 1).

Такі таблиці утворюють зручний інструмент для непрофесійних логіків, а отже, і для юристів як для аналізу відношень між логічними змінними, так і для викладу результатів такого аналізу. Оскільки ми далі тільки викладемо потрібний результат, то, за рекомендацією В. В. Трутня (див. і [20]), замість матриць-таблиць будемо користуватися іншою нотацією, яка бере до уваги окреслений вище екстенціонально-інтенціональний характер системи S5. Йдеться про запис типу: $(100 \vee 001)$ 101 (про це див. нижче).

Нам потрібно показати, які логічні зв'язки існують між основними нормами.

Нехай в алетичній системі S5 «необхідно» позначається як 100 (α), «неможливо» – як 001 (β), а «випадково» – як 010 (γ). Легко показати, що відношення між ними буде контрарним, тобто названі алетичні модальності є попарно несумісними або, інакше кажучи, сумісними за хибністю, проте несумісними за істинністю.

Довести це можна, використовуючи наведені вище значення для логічних констант (екстенціональний аспект) і беручи до уваги наведені щойно значення для алетичних модальностей (інтенціональний аспект). Так, можна сформулювати три попарно несумісні комбінації: $\sim(\alpha \wedge \beta)$, $\sim(\alpha \wedge \gamma)$ та $\sim(\beta \wedge \gamma)$, тобто *mutatis mutandis*:

$\sim(100 \wedge 001)$, $\sim(100 \wedge 010)$ та $\sim(001 \wedge 010)$. Числові значення для модальностей можна запозичити із наведеної у Вітгенштейна матриці.

У стандартному численні, тобто в численні, яке використовує наведені вище значення логічних констант, отримаємо: $\sim(100 \wedge 001)$ 111, $\sim(100 \wedge 010)$ 111 та $\sim(001 \wedge 010)$ 111, що означає, що всі три формули є логічними законами (тавтологіями Вітгенштейна) системи S5, причому не тільки такими законами, але й, як можна показати, аксіомами цієї (модифікованої) системи. Якщо обмежити універсум міркування тільки цими трьома модальностями, то із цього можна вивести формулу, яка дозволяє сказати, що кожна окрема модальність має місце тільки тоді, коли не мають місце дві інші модальності тощо.

Оригінальна система S5 є, як показано вище, алетичною системою. Проте вона допускає безліч інших інтерпретацій, із яких нас можуть цікавити дві. Першою є деонтична інтерпретація, а іншою – валідна інтерпретація. В обох випадках йдеться про те, що якщо замінити терміни «необхідно», «неможливо» і «випадково» на інші релевантні терміни, то відношення між останніми будуть такими самими, як і описано вище.

У деонтичній інтерпретації можна показати, – як еккурс, – що саме, наприклад, означає твердження «дозволено те, що не заборонено». Йдеться про те, що систему S5 ми вище редукували, з одного боку, і доповнили, з іншого, до відношень, які унаочнюються за допомогою логічного (контрарного) трикутника. Повна версія системи S5 включає або може включати ще три модальності: «можливо», «не необхідно» і «не випадково». Якщо замість «необхідно» говорити про «обов'язково», замість «можливо» – про «дозволено», а замість «неможливо» – про «заборонено», то відношення в інтуїтивно і дискурсивно прийнятній деонтичній логіці (типу) S5 буде таким: ця логіка допускає три види дозволів, а саме – «дозволено щось робити», «дозволено щось не робити», «дозволено щось робити і дозволено щось не робити». В перших двох випадках йдеться про відносні дозволи, а в останньому – про абсолютний дозвіл [19, с. 181]. В такому разі, формула «дозволено те, що не заборонено» означає: дозволено щось робити, оскільки тавтологією системи S5 є формула $(\sim 001 \leftrightarrow 110)$ 111, тобто еквівалентність, а відповідні числові значення саме це й означають. Що стосується інших дозволів, то легко можна показати, що відповідні формули не будуть еквівалентностями. Все це і створює проблему, навколо якої обертається стільки суперечок, які не можуть бути вирішені без адекватної логічної реконструкції. Суперечок стає більше, якщо будемо говорити про «дозволено *все*, що не заборонено», оскільки до пропозиційної і модальної логіки потрібно залучити і логіку предикатів.

Викладене вище підводить нас, власне, до відповіді на питання про те, які відношення існують між основними нормами, як би їх абстрактно чи конкретно не називати, тобто незалежно від того, чи користуємося ми термінологією Віндшайда, чи ні.

Якщо замінити в рамках алетично-валідної трансформації «можливо» на «дійсно», «необхідно» – на «дійсно і здійснено», «неможливо» – на «недійсно», а «випад-

Таблиця 1

диз'юнкція			кон'юнкція			імплікація			еквівалентно			заперечення	
або			і			якщо ..., то ...						не	
a	$\vee$	b	a	$\wedge$	b	a	$\rightarrow$	b	a	$\leftrightarrow$	b	a	$\sim a$
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
0	1	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1		
0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0		

ково» – на «дійсно, але нездійснено», то відношення між основними нормами буде ідентичним з відношеннями між відповідними алетичними модальностями, тобто, якщо коротко, такі відношення будуть у підсумку контрарними.

До уваги при цьому береться те, що суб'єктивне право в процесі застосування правової норми може бути дійсним, недійсним; здійсненим і нездійсненим. У разі, коли йдеться про правезі в німецькому праві, або правообґрунтовальні норми в українському праві на увазі потрібно мати проблему дійсності і/або здійсненості суб'єктивного права, якщо йдеться про відведення, або абсолютні правозаперечні норми – недійсність суб'єктивного права, а якщо про заперечення, або відносні правозаперечні норми – дійсність, але нездійсненність (у примусовому порядку) такого права.

Отже, теорію основних норм можна побудувати на базисі логічної системи S5 К. І. Льюїса і матриць істинності Л. Вітгенштейна. Система S5 і згадані матриці дозволяють належним чином формалізувати відношення, які виникають між основними нормами. При цьому правообґрунтовальні норми орієнтуються на поняття дійсності і/або здійсненості суб'єктивного права, абсолютні правозаперечні норми – на поняття недійсності такого права, а відносні правозаперечні норми – на поняття його дійсності, але нездійсненності.

3. Позивач у процесі обґрунтування повинен довести, якщо керуватися викладеним вище, що його суб'єктивне право є дійсним і/або дійсним і здійсненим, відповідач має довести, що суб'єктивне право позивача є або недійсним, або хоч і дійсним, проте нездійсненим. Саме це зразково і відбувається в розроблюваній німецькими юристами з кінця XIX століття [6, с. 174] методиці, що називається експертним стилем. Зрозуміло, що це ж стосується нині і реляційної техніки.

Для цього було придумане мнемотехнічне правило, яке використовує як історичну традицію, пов'язану з іменем Віндшайда, так і закріплену в ній. ЦК класифікацію основних норм. Якщо взяти до уваги викладене в попередньому пункті, то йдеться, власне, про таке.

Експертний стиль – це гіпотетична за своєю суттю методика, оскільки вона розпочинається із відповіді на запитання «Хто вимагає що від кого на підставі чого?», сформульованої як припущення. Ця відповідь, дотримуючись структури такого запитання, може бути такою: «Продавець міг би мати право вимоги до покупця на оплату на підставі ст. 655 ЦК України. Передумовою цього є ...» Далі відбувається аналіз відповідних передумов. І зрештою формулюється категорична позитивна або негативна відповідь, наприклад, «Продавець має право вимоги до покупця на оплату на підставі ст. 655 ЦК України». Відзначимо, що німецькі юристи при цьому говорять про правіж, що власне і пояснює те, що поняття правезу – це те саме, що й поняття узагальненої, тобто не тільки зобов'язальної, але й речової чи іншої вимоги.

Три крапки, які ми вставили в попередньому абзаці, експлікуються за мнемотехнічним правилом, яке німецьким студентам відоме як правило 4Е (Entstehen, Erlöschen, Einreden, Ergebnis (букв.: виникнення, погашення, заперечення, результат) [12, с. 24]. «Erlöschen» при цьому можна замінити на «Einwenden», тобто «погашення» на «відведення». Тут йдеться про план експертного аналізу, який потрібно здійснити в процесі переходу від припущення до категоричного висновку. Особливе значення при цьому має проблема конклюдентності (або завершеності) (від «schlüssig», буквально: «заклучності», пор. добре відомий близький термін «конклюдентний»), послідовності і повноти аналізу правообґрунтування і правозаперечення. На відміну від реального стану справ, який опирається

на принцип процесуальної економії, в експертному стилі спочатку потрібно розбирати справу так, немов немає жодних заперечень, потім – окремо – які можуть мати місце абсолютні заперечення, і, насамкінець, – які можливі відносні заперечення. В такому разі йдеться про *три типи* конклюдентності: два попередні і остаточний, тобто про попередню конклюдентність після аналізу правообґрунтовальних норм, потім – таку саме конклюдентність після аналізу абсолютних правозаперечних норм і потім про кінцеву або остаточну чи підсумкову конклюдентність, яка має місце після аналізу і відносних правозаперечних норм.

Аналіз має відбуватися *тільки* у такій послідовності: правообґрунтовальні норми – абсолютні правозаперечні норми – відносні правозаперечні норми. Повнота аналізу означає, що потрібно розібрати *всі* можливі релевантні вимоги і заперечення. Наприклад, в цивільному праві йдеться про приблизно 10 основних вимог (чи правезів): договірні первинні і вторинні вимоги, негативні і виндікаційні вимоги, кондикційні вимоги тощо. Отже, студентський юридичний аналіз має продемонструвати вміння не тільки їх обґрунтовувати й спростовувати, але й вибирати.

Логічна (інтеррогативна) основа правила 4Е така: потрібно сформулювати запитання про юридично дійсне і здійснене суб'єктивне право позивача. Можна отримати у підсумку три відповіді: таке право дійсне і здійснене (а тому вимоги позивача мають бути задоволені на підставі правообґрунтовальних норм та відсутності можливості застосувати правозаперечні норми); таке право є недійсним або тому, що воно не виникло, або тому, що воно припинилося; право є дійсним, але нездійсненим (наприклад, через позовну (нім. правіжну) давність).

Інакше кажучи: студент в експертному стилі має довести у підсумку конклюдентно, послідовно і повно, що відповідне суб'єктивне право або дійсне і здійснене; або недійсне; або дійсне, але нездійснене. Причому завжди буде мати місце тільки один із трьох варіантів відповіді, що свідчить про застосування або правообґрунтовальної, або абсолютної правозаперечної, або відносної правозаперечної норми.

Отже, основні норми формують план письмового висновку, складеного в експертному стилі в процесі опрацювання правової справи і/або юридичної аргументації. Йдеться про мнемотехнічне правило 4Е, яке в українській юридичній мові могло б називатися правилом 4В (виникнення, відведення, виняток-заперечення, висновок). Очевидно, що основні норми є становим хребтом цього правила.

Висновки. У підсумку можна констатувати, що основні норми – це одна із двох опор експертного стилю, а саме його субстанціональна опора. Другою – процедуральною – опорою є реляційна техніка, особливим випадком якої є експертний стиль. В рамках цього можна сформулювати наступні тези:

1. Поділ Б. Віндшайдом основних норм можна застосовувати в Україні узагальнено як поділ на правообґрунтовальні та абсолютні і відносні правозаперечні норми.

2. Валідна інтерпретація формальної (алетичної) системи S5 дозволяє належним чином реконструювати відношення між основними нормами. Ці відношення є у підсумку контрарними.

3. В процесі викладу застосування основних норм в експертному стилі потрібно здійснити конклюдентний, послідовний і повний аналіз таких норм.

Подальший розвиток юридичної неометодології і/або теорії експертної аргументації можливий шляхом докладного залучення в універсум міркування питання не тільки про експертний стиль, але й про реляційну техніку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлюк А. Г. Поняття відведення, яке перешкоджає виникненню цивільного суб'єктивного права вимоги кредитора. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 636: Правознавство*. Чернівці: ЧНУ. 2012. С. 79–82.
2. Павлюк А. Г. Поняття відведення, яке припиняє цивільне суб'єктивне право вимоги кредитора, що раніше виникло. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 644: Правознавство*. Чернівці: ЧНУ. 2013. С. 92–95.
3. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991. 435 S.
4. Alexy R. Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems. Alexy R. et al. *Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute*. Stuttgart, 1991. S. 30–44.
5. Alexy R. Probleme der Diskurstheorie. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Main, 1995. S. 109–126.
6. Stuckenberg C.-F. Der juristische Gutachtenstil als cartesische Methode. *Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems*. Berlin, 2013. S. 165–186.
7. Duttge G. (2020) Vom Sinn des Gutachtenstils. *Zeitschrift für Didaktik der Rechtswissenschaft* 7, no. 2, S. 75–91.
8. Ranieri F. Relationstechnik. Ueding G. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Bd. 7: Pos-Rhet. Tübingen, 2005. S. 1157–1161.
9. Gussek L. Zu Relation und Rationalität richterlichen Entscheidens. *Festschrift für Ulrich Spellenberg*. München, 2010. S. 83–98.
10. Windscheid B. Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts. Düsseldorf: Buddeus, 1856. IV, 238 S.
11. Windscheid B. Lehrbuch des Pandektenrechts. B. 1. 9. Aufl., unter vergleichender Darst. des dt. bürgerlichen Rechts bearb. von Theodor Kipp, (der Neubearb. 2., verb. und verm. Aufl.). Frankfurt am Main: Rütten & Loenig, 1906. XX, 1256 S.
12. Katko P. Bürgerliches Recht: schnell erfaßt. 6. Aufl. Berlin [u.a.]: Springer, 2006. 323 S.
13. Alexy R. Begriff und Geltung des Rechts. Erw. Neuausg. Freiburg im Breisgau: Verlag Karl Alber, 2020. 250 S.
14. Павлюк А. Г. S5 як модально-логічна основа теорії цивільно-правового відведення. *Логіка і право*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Логіка і право». Харків, 11 травня 2012 р.) / *Науковий редактор: д-р філос. наук, проф. О. М. Юркевич*. Харків, 2012. С. 117–119.
15. Feys R. Modal logics. Louvain [u.a.]: Nauwelaerts [u.a.], 1965. XIV, 219 S.
16. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus. London: Routledge, 2001. XXV, 106 S.
17. Neumann U. Juristische Argumentationstheorie. 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2023. 230 S.
18. Koch H.-J. Die juristische Methode im Staatsrecht. Über Grenzen von Verfassungs- und Gesetzesbindung – Seminar. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977. 560 S.
19. Joerden J. C. Logik im Recht. Grundlagen und Anwendungsbeispiele. 3. Aufl. Berlin, Heidelberg: Springer, 2018. XXIV, 371 S.
20. Трутень В. В. Правіжний склад та принцип матеріальної експертизи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. no 2. С. 277–287.